

Г16

3314р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ГАЛУШКО ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 316.74:78

**ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В
УКРАЇНІ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2011

НБ НПУ

100132631

8134

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Київського національного університету будівництва і архітектури, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Рижко Володимир Антонович,
Київський національний університет
будівництва і архітектури,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Лепський Максим Анатолійович,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри соціології;

кандидат філософських наук, професор
Чекаль Леонід Андрійович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри філософії.

Захист відбудеться «07» жовтня 2011 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «6» вересня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Прогностика як міждисциплінарний феномен сьогодні викликає не тільки академічний інтерес. Її необхідність обумовлена тим, що розвиток сучасного глобалізованого соціуму носить динамічний і нелінійний характер, вирізняється постійною плінністю й мінливістю, особливо у точках біфуркації, постійними ризиками. А одним з параметрів стабільно функціонуючої соціальної системи, досягти якого прагне будь-який суб'єкт управління, є передбачуваність динаміки її внутрішніх процесів. Домагатися останньої, так само як і забезпечувати раціональне управління соціумом, покликане, у тому числі, прогнозування, мета якого – виявлення можливих варіантів розвитку суспільства.

Без правильного розуміння й достовірного прогнозування не завжди очевидних перспектив розвитку не може бути стратегії розвитку суспільства. Виходячи із цього, проблеми прогнозування, всебічного пізнання теоретико-методологічних принципів і інструментарію розробки прогнозів у соціальній системі здобувають особливу гостроту й актуальність.

Для органів управління мати науково обігрунтовані прогнози – виходить, передбачати хід подій, а, відповідно, одержати можливість вчасно реагувати на небажані ситуації, підвищувати ефективність управління її контролю над ними. Звичайно, для того, щоб передбачити майбутню подію, зуміти вірогідно описати те, що може відбутися, необхідно виконати безліч умов у постійно трансформуючих соціальних системах. Хоча останнє надто складне, це не означає, що ми не повинні займатися прогнозуванням, навпаки, побудова прогнозів – необхідна умова розвитку сучасного суспільства.

Прогнозування є не тільки розповсюдженим способом визначення прийдешніх соціальних явищ і подій. Воно є важливим інструментом управління, конструювання й проектування процесів масової свідомості й поведінки. Прогноз у соціальній системі не тільки «пророкує» яку-небудь подію, але й стає чинником її настання або залобігання. Вивчення методологічних проблем прогнозування дозволяє підняти рівень вірогідності продукованих прогнозів, а, отже, підвищити керованість розвитку соціальної системи.

Конкретні теоретичні та прагматичні проблеми прогнозування розробляються історичними, економічними, соціологічними, психологічними, правознавчими та іншими науковими дисциплінами. Однак ціла низка важливих питань залишається недостатньо вивченими. Вкрай мало досліджень, що аналізують проблеми прогнозування як засобу соціокультурних перетворень в Україні, в контексті сучасних тенденцій соціального розвитку. Маловивченими залишаються питання теоретико-методологічних і праксеологічних основ, принципів і інструментарію прогнозно-аналітичних досліджень у соціальній області. Недостатньо вивчені механізми вибору

методів прогнозування. Не чітко окреслені підстави конструювання й проектування соціуму.

Стан опрацювання проблеми. Усі публікації, які тією чи іншою мірою стосуються проблематики дослідження, можна розділити на декілька груп.

До першої групи відносяться дослідження видатних філософів, праці яких є фундаментальними для розуміння пізнавальних практик, в тім коліі і питань прогнозування. Це ідеї Аристотеля, Платона, Августина, Ф. Бекона, Ж.А. Кондорсе, Дж Віко, Т. Мора, Т.Р. Мальтуса, Г.В.Ф. Гегеля, І. Канта, К. Маркса, О. Шпенглера, К. Ясперса, А.Дж. Тойнбі, К. Поппера.

Наступна група робіт безпосередньо присвячена теоретичним аспектам футурологічного підходу до прогнозування і його використанню на практиці. Футурологія дала поштовх процесу теоретико-концептуального формування підходу до прогнозування, яка лягла в основу сучасного соціального прогнозування. Найпоследовніше вираження футурологічних уявлень про соціальний лад суспільства майбутнього міститься в роботах Д. Белла, Е. Тоффлера, Дж. Гелбрейта, Дж. Найсбіта, А. Печчеї, подружжя Медоуз, Дж. Форрестера, С. Хантінгтона, Ф. Фукуями, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, Г. Гендерсона та ін. Ці дослідники розглядали перспективи інформаційного суспільства крізь призму геополітичного, економічного, екологічного чинників, аналізували проблематику способів передбачення на теоретико-методологічному рівні, розробляли футуролого-прогностичні сценарії майбутнього світового ладу. Їх напрацювання набули для представленого дослідження особливу цінність і значимість.

Крім того, відбувався процес осмислення питань соціального й науково-технологічного прогнозування. Паралельно з В.А. Базаровим-Рудневим, який першим запропонував при розробці прогнозів використовувати проблемно-цільовий підхід, проблеми прогнозування вивчалися Н. Вінером, Т. Гордоном, О. Гелмером, Дж. Мартіно, Б. Хогвудом, Л. Ганном, Є. Янчем та ін. Автори розкривають основні тенденції розвитку технології прогнозування, умови її становлення, а також конкретні параметри, за якими можна здійснювати, описувати й аналізувати різноманітні прогнозно-аналітичні дослідження.

Окремо треба виділити роботи І.В. Бестужева-Лади, який комплексно й всебічно проаналізував не тільки еволюцію й сучасний стан прогностики, але й надав глибокому дослідженню різні аспекти соціального прогнозування, основ і методів його здійснення.

Серед робіт політологів можна назвати дослідження А.С. Панаріна, у яких розкриваються проблеми глобального й геополітичного прогнозування, пропонуються сценарії й геополітичні прогнози на другу півовину ХХІ століття з урахуванням фактора посилення впливу США.

В Україні над проблемою прогнозування працюють Інститут економіки та прогнозування НАН України та Національний інститут стратегічних досліджень. Основні напрями досліджень Інституту економіки та

прогнозування НАН України: моделювання економічного розвитку, технологічне прогнозування та інноваційна політика, середньострокове і короткострокове макроекономічне прогнозування, фінансове і бюджетне прогнозування. Представники Національного інституту стратегічних досліджень працюють над такими стратегічними питаннями, як розв'язання проблем економічного, соціального, демографічного, гуманітарного, етнополітичного, воєнно-політичного, зовнішньополітичного, інформаційного розвитку держави; окреслюють можливі шляхи вирішення регіональних проблем суспільного розвитку. Активно досліджують проблему українські вчені: В.П. Горбатенко, М.А. Лепський – теорію, методологію і практику соціально-політичного прогнозування; Е.А. Афонін – історико-соціальний аналіз глобальних проблем сучасності; В.Я. Матвієнко – теорію, методологію і практику прогнозування соціальних та економічних процесів; В.П. Бех, В.П. Заблоцький, В.І. Муляр, І.М. Предборська, Л.А. Чекаль – проблеми соціокультурного перетворення українського суспільства тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи Центра гуманітарної освіти НАН України: «Особливості сучасної науково-методологічної культури» (номер державної реєстрації – 0105U000638). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою архітектурного факультету Київського національного університету будівництва та архітектури 1 липня 2006 року, протокол №13 та перезатверджена Вченою радою архітектурного факультету Київського національного університету будівництва та архітектури 19 лютого 2008 року, протокол №7.

Мета дисертаційної роботи полягає в розробці концепції праксеологічного й соціокультурного аспектів прогнозування як засобу оптимізації управління на сучасному етапі розвитку суспільства.

Досягнення поставленої мети передбачає постановку і розв'язання наступних основних завдань:

- окреслити теоретико-методологічні підходи до прогнозування, простежити їхню еволюцію й соціокультурну обумовленість;
- дослідити онтологію основних понять науки про майбутнє;
- уточнити існуючу класифікацію методів прогнозування;
- розкрити спільне і відмінне в інтуїтивних і формалізованих формах прогнозування;
- дослідити ефективність прогнозування та соціального проектування як засобу соціокультурних перетворень в Україні.

Об'єктом дослідження є прогнозування і його вплив на суспільство.

Предметом дослідження виступають праксеологічний і соціокультурний аспекти прогнозування соціальних перетворень.

Методи дослідження. У якості теоретичної й методологічної основи дослідження використовувалися як методи й принципи, властиві наукам про

прогнозування, так і найпоширеніші методологічні прийоми, розроблені в рамках філософської науки. При дослідженні принципів соціального проектування широко застосовувався системний метод. Вичленування теоретико-методологічних підходів до прогнозування проводилося методами історичного та культурологічного аналізу. Дослідження онтології основних понять науки про майбутнє здійснювалося за допомогою контекстуального аналізу понять та компаративістського методу. При класифікації методів прогнозування використовувався ієрархічний метод.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в цілісному концептуальному розкритті праксеологічних і соціокультурних аспектів прогнозування як засобу підвищення ефективності трансформацій на сучасному етапі розвитку суспільства. В рамках проведеного дослідження обґрунтовані положення, які містять елементи наукової новизни і винесяться на захист:

Вперше:

- показано, що теоретико-методологічні підходи до прогнозування: міфологічний, релігійний, утопічний, метафізичний, футурологічний, науковий є динамічними та еволюціонують під впливом соціокультурних і праксеологічних чинників;

- на основі порівняння прогнозів письменників-фантастів і професійних вчених-футурологів виявлено, що основні відмінності між інтуїтивними і формалізованими формами прогнозування є наслідком впливу на прогнозистів трьох факторів: психологічного, соціального й гносеологічного;

- обґрунтовано, що онтологічною сутністю соціального проектування є антиципація;

Уточнено:

- основні концепти вчення про прогнозування: емпіричне та інтуїтивне передбачення, форсайт, нормативне і пошукове прогнозування; простежено зв'язок між основними формами передбачення: передчуттям, вгадуванням, припущенням, предвіщенням, прогнозуванням;

- існуючу класифікацію методів прогнозування на підставі ступеня формалізації; завдяки даній класифікації встановлено, що сучасна наука про майбутнє має праксеологічну спрямованість та починає широко використовувати різноманітні комп'ютерні технології, які прискорюють і значно оптимізують обробку прогнозної інформації, а також генерують нові методи;

Отримали подальший розвиток:

- створення в Україні державної незалежної системи стратегічного прогнозування та планування, яка забезпечить успішний розвиток соціального буття в умовах сучасного нестабільного глобалізованого світу.

– теза про те, що зміст та функціонування соціального проєктування обумовлюється взаємовпливом соціуму, проєкту та побіжних чинників, останні можуть виступати «шумами» реалізації проєкту.

Практичне і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що знання теоретико-методологічних принципів праксеологічного і соціокультурного аспектів прогнозування допоможе дослідникам отримувати більш точну інформацію про майбутні соціокультурні процеси, попереджати їх негативні наслідки та управляти позитивними тенденціями у різних галузях соціуму.

Сформульовані основні положення й висновки сприятимуть розширенню й поглибленню наявних у сучасному науковому знанні уявлень про соціальне прогнозування й управління, можуть бути використані в процесі розробки соціальних прогнозів на державному й регіональному рівнях та навчальних практиках з питань менеджменту і управління.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням. Більшість опублікованих праць написані без співавторів. Допоміжні і проміжні завдання дослідження відображено у спільній публікації з В.Є. Абизовим та С.М. Швидким у матеріалах IV Міжнародного семінару «Проблеми управління багатонаціональними суспільствами в умовах глобалізаційних і цивілізаційних викликів», в якій досліджено активізацію етнічних тенденцій в культурі як реакцію на глобальну уніфікацію (с.7-9).

Апробація основних ідей та результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданні кафедри філософії Київського національного університету будівництва та архітектури, на низці науково-практичних конференцій, семінарі та симпозіумі, а саме: IV Міжнародному семінарі «Проблеми управління багатонаціональними суспільствами в умовах глобалізаційних і цивілізаційних викликів» (Сімферополь, 2006); Міжнародному симпозіумі «Інтеграція науки і освіти – ключовий фактор у побудові знаннєвого суспільства» (Київ 2007); методологічних семінарах кафедри філософії Київського національного університету будівництва та архітектури; науково-практичних конференціях Київського національного університету будівництва та архітектури (Київ, 2007, 2008, 2009).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 7 публікаціях, з них: 3 – статті у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України з філософських наук, 4 – тези доповідей, опублікованих у матеріалах конференцій.

Структура дисертації відповідає логіці дослідження, що виходить з постановки загальної мети і структури дослідницьких завдань. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел (191 найменування). Загальний обсяг дисертації складає 201 сторінку, із них 185 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** подається обґрунтування теми дисертації, розкривається ступінь її наукового дослідження, визначається об'єкт, предмет, мета, завдання дисертаційної роботи, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів та їх теоретичне і практичне значення, відображається апробація, публікації результатів та структура дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** – «**Теоретико-методологічні засади дослідження прогнозування**» – розглядаються основні поняття прогнозування і їх взаємозв'язок, а також окреслюються теоретико-методологічні підходи до прогнозування.

У **підрозділі 1.1.** – «**Основні поняття науки прогнозування**» – аналізується зміст соціального передбачення. Соціальне передбачення є формою випереджувального вираження дійсності, представленої завдяки логічному розмірковуванню або інтуїції у свідомості окремої особистості у формі емпіричних чи теоретичних конструкцій, метою яких є творення суспільних явищ, які відсутні або не відомі в даний момент, але можуть виникнути в майбутньому.

Окреслюються основні відмінності між науковим та ненауковим передбаченням. Передбачення наукове – вид теоретичної діяльності, що полягає в описові тих або інших явищ природи, суспільного життя, психічних станів, як можливих тенденцій, що виражаються нормами та ідеалами існуючого наукового пізнання. Ненауковим є таке передбачення, яке ґрунтується на фантастичних, нереальних, штучно сконструйованих взаємозв'язках, нерідко на мареннях, «одкровеннях», тобто це передбачення, яке не базується на усталених наукових традиціях. Прикметно, що наукове передбачення не є абсолютно точним й повним знанням майбутнього. Характерним для наукового прогнозування, насамперед, є те, що його опертям є пізнання об'єктивних законів за допомогою діючих методик наукового пізнання; його результати можуть бути перевірені, виправлені, уточнені й розвинені далі; воно обмежується гіпотезами стосовно того, що може бути спрогнозовано як можливе й імовірне внаслідок своєї діалектичної детермінованості, виходячи з минулого й сьогодення.

У літературі (Бестужев-Тарада) виділяється емпіричне передбачення, як форма ненаукового передбачення. Емпіричним називають передбачення, яке ґрунтується на повсякденному досвіді людей, на фактичному або уявному взаємозв'язку й регулярності, яке, однак, не опирається на наукову теоретичну основу або оцінку досліду, а також на вивчення закономірностей процесів, що відбуваються.

Доведено, що існує зв'язок між основними формами передбачення: передчуттям, передбаченням, предвгадуванням, припущенням, предніщенням, прогнозуванням, конкретним науковим передбаченням.

Аналізуються такі важливі в методологічному плані поняття як прогнозування, планування, проєктування, футурологія, форсайт, а також їх взаємозв'язки. Прогнозування – спеціальне наукове дослідження, предметом якого виступають перспективи розвитку явища. Під плануванням розуміється розробка планів, що визначають майбутній стан системи, і рішень по забезпеченню виконання прийнятих планів. Футурологія – це галузь знань, яка визначає перспективи майбутнього розвитку суспільства. Форсайт – це особлива технологія передбачення майбутнього розвитку системи, що супроводжується заходами щодо забезпечення руху суспільства за обраною траєкторією на базі суспільного консенсусу. Під соціальним проєктуванням мається на увазі створення конкретних образів майбутнього, які складатимуться з певних елементів, а також зв'язків цих елементів, конкретних деталей розроблених програм, спрямованих на зміну соціуму.

У підрозділі 1.2. – «Еволюція підходів до прогнозування в соціальній філософії» – в центрі уваги опиняються теоретико-методологічні підходи осягнення майбутнього. Аналіз світової й вітчизняної соціокультурної, історичної, філософської й прогностичної думки (О. Шпенглер, А. Тойнбі, І. Бестужев-Лада) дозволяє виділити шість основних історичних підходів у прогнозуванні. Такими є: міфологічний, релігійний, утопічний, філософський, футурологічний, науковий підходи.

Міфологічний підхід став історично першою спробою людей проникнути в таємницю майбутнього. Згідно з етнографічними дослідженнями на початкових стадіях у первісним мисленні не було уявлень про минуле й, тим більше майбутнє, як про поняття, які істотно відрізняються від сьогодення. У міфологічному підході панує переконання, що прийдешнє визначається надприродними силами й що людина може змінити його за допомогою магічних обрядів і пізнати через пророків.

Релігійний підхід продукує жорсткі, фатальні пророкування майбутніх подій, що носять неминучий характер у силу «року», «долі», «божественної зумовленості». Можна виділити дві провідні моделі, які тісно пов'язані зі світовими релігіями: 1) індуїстсько-будистсько-джайністська концепція, згідно з якою історія представляється у вигляді постійної зміни циклів регресу (що охоплюють мільйони років) – від «золотого століття» до «кінця світу», потім «створення нового світу», знову регресу і т.д. без кінця. Щасливе майбутнє з таких позицій бачиться в тому, щоб «добросесною поведінкою» позбутися нескінченних «перевтілень» душі після смерті, від цього вічного «колообігу» світобудови й потрапити в «пирвану» – якісно інший стан, при якому відсутні бажання і страждання; 2) юдаїстсько-християнсько-ісламська концепція, згідно з якою «історія майбутнього» представляється у вигляді приходу «рятівника – месії», установа «царства господнього», настання «кінця світу», «Страшного суду», нарешті, знову – таки переходу в якісно новий стан, «вічного блаженства» для праведників і «вічних мук» для грішників.

Утопічний підхід – це комплекс суто умоглядних конструкцій. У соціальній прогностиці він виконує ряд функцій. Соціальна утопія – це альтернатива існуючому соціальному ладу (Платон, Т. Мор, Т. Кампанела, Ф. Бекон), це одна з форм гіпотетичного майбутнього, проаналізувавши яку можна зробити висновок про її доцільність і на підставі цього скорегувати динаміку й спрямованість відповідного процесу. Критичний аналіз утопічних проєктів дозволяє відсікати однозначно неприйнятні варіанти майбутнього соціального розвитку. Розробка утопічних концепцій, за суттю, є моделюванням бажаного соціального устрою, образ якого задається як мета розвитку в майбутньому, але виявляється, що це утопія тільки тоді, коли виникають розбіжності між метою і засобами її реалізації, коли адекватні засоби відсутні. Водночас утопічні прогнози є на певному відрізку часу привабливими, можуть стимулювати відповідну діяльність. Принципова нереалізованість утопії може породжувати розчарування, нігілізм тощо.

У рамках філософського підходу констатується наявність у всесвітньо-історичному процесі певних закономірностей розвитку природи й суспільства, що мають об'єктивний характер. Вона містить у собі три парадигми майбутнього: концепцію регресу, тобто деградації людства від «золотого віку» до кінцевої загибелі (Ж.Ж. Руссо, О. Шпенглер); концепцію прогресивного розвитку по висхідних стадіях (Ж.А. Кондорсе, Г. Гегель, К. Маркс); і теорію круговороту, що описує циклічний механізм історико-соціального процесу як повторення (Полібій, Д Віко, Ф. Ніцше). Сьогодні ця модель втілена в теорії нелінійних хвильових ритмів соціального розвитку (В. Пантін, В. Лапкін). Е. Афонін, досліджуючи всесвітньо-історичний процес за допомогою циклічного підходу, вивчає новітні тенденції глобалізації.

За допомогою футурологічного підходу майбутнє інтерпретується неоднозначно. Німецький соціолог О. Флехтхейм увів в обіг термін «футурологія». Він розглядав футурологію як науку, яка вільна від ідєологічних поглядів і соціально-утопічних доктрин, завданням якої є розробка концепцій про майбутнє людства, перспективи розвитку різних соціальних процесів. Сучасна футурологія констатує наявність ряду проблем глобального масштабу й постулює гостру необхідність їх розв'язання найближчим часом (Дж. Форестер, Д. Медоуз). Виходячи з того, в які строки і які конкретно дії будуть розпочаті людським співтовариством, футурологи моделюють подальші перспективи його розвитку. На основі проєкції історико-соціальних, економіко-технологічних і соціокультурних тенденцій у майбутнє футурологами пропонується безліч різноманітних сценаріїв перебудови сучасного світу (Д. Бел, С. Хантінгтон). Перехід від товаровиробничої до обслуговуючої індустрії, створення нової наукомісткої, інтелектуальної технології; трансформація від класової до професійної структури суспільства з централізованим державним плануванням і контролем, що опираються на авторитет науки; деїдеологізація й утвердження «університетської» науки.

У рамках наукового підходу дослідження майбутнього ґрунтується на строго наукових принципах, які об'єктивно оцінюють й всебічно враховують всі відомі тренди, тенденції й закономірності соціального розвитку. Методологія такої прогностики орієнтована на складання достовірного й правдивого прогнозу.

В основу даної класифікації підходів до прогнозування був покладений принцип науковості і достовірності визначення виникнення тих або інших подій у перспективі. В рамках кожного підходу сформувалася своя система специфічних уявлень про прийдешні перспективи людства, а також сформувалась власна методологія пізнання та тлумачення майбутнього.

У другому розділі – «*Методи прогнозування як засіб оптимізації соціокультурних процесів*» – уточнена класифікація методів прогнозування, які використовуються на сучасному етапі розвитку науки й суспільства.

У *підрозділі 2.1. – «Класифікація методів прогнозування»* – розглядаються різні види класифікацій методів прогнозування. Однією з найважливіших класифікаційних підстав методів прогнозування є ступінь формалізації, який досить повно охоплює прогностичні методи. Другою класифікаційною підставою є загальний принцип побудови прогностичної моделі, третьою – тип прогнозувальної інформації. У дослідженні будується класифікація методів прогнозування на підставі ступеня формалізації. Це дає можливість досягнути та структурувати більше методів прогнозування і зробити класифікацію відкритою до нових методів.

У сучасній зарубіжній літературі (Дж. Скот Армстронг) методи прогнозування розбивають на дві великі групи: методи, які засновані на логічних судженнях, позначаються як якісні (Judgmental) і методи, які використовують статистичну інформацію – кількісні (Statistical). Якісні методи теж діляться на дві основні групи залежно від суб'єкта прогнозування. Якщо суб'єкт – це прогнозист або однорідна група експертів, які ухвалюють рішення без допомоги (self) сторонніх груп або експертів, то методи прогнозування діляться на рольові (role) і ті, в яких експертів не надається якась певна роль або не рольові (no role). Якщо процес, у відношенні якого виноситься прогнозне судження, безпосередньо не залежить від участі експерта, то методи діляться на структуровані (Structured) і неструктуровані (Unstructured). Кількісні методи розділяються на одноваріантні (Univariate) і багатоваріантні (Multivariate). Прогнозування за допомогою багатоваріантних методів ґрунтується або на наявних даних (Data-based), або на теоріях (Theory-based). Одноваріантні методи використовують екстраполяційні моделі (Extrapolation models).

Розглядається алгоритм вибору методу прогнозування в світовій прогностиці (Дж. Скот Армстронг) в залежності від даних, які є в наявності у прогнозиста. Цей алгоритм має деревовидну бінарну структуру та дає чітке уявлення, який метод використовувати у різноманітних випадках презентації даних та впливу на них ґносеологічних і соціальних факторів.

На підставі аналізу класифікації методів прогнозування та алгоритму вибору методу прогнозування робиться висновок, що сучасна прогностика має яскраво виражене прагматичне спрямування.

У підрозділі 2.2. – *«Роль інтуїтивних методів при прогнозуванні багатфакторних соціальних систем»* – зазначається, що інтуїтивні методи прогнозування використовуються в тих випадках, коли неможливо врахувати вплив багатьох факторів через значну складність об'єкта прогнозування. У цьому випадку використовуються оцінки експертів. При цьому розрізняють індивідуальні й колективні експертні оцінки.

До складу індивідуальних експертних оцінок входять: метод «інтерв'ю», згідно з яким здійснюється безпосередній контакт експерта з фахівцем за схемою «питання – відповідь»; аналітичний метод – логічний аналіз якої-небудь прогнозованої ситуації, складаються аналітичні доповідні записки; метод написання сценарію, що заснований на визначенні станів процесу або явища в часі при різних умовах.

Методи колективних експертних оцінок містять у собі метод «комісій», «колективної генерації ідей» («мозкова атака»), метод «Делфі», матричний метод. Ця група методів заснована на тому, що при колективних оцінках, по-перше, вище точність результату і, по-друге, при обробці індивідуальних незалежних оцінок, що виносяться експертами, щонайменше можуть виникнути продуктивні ідеї.

Можна зробити висновки, що дані методи посідають вагоме місце у сучасній прогностичній науці. Це обумовлено передусім тим, що при здійсненні прогнозу розвитку будь-якого соціального, політичного або економічного об'єкту дослідники не в змозі формалізувати та врахувати вплив багатьох факторів через значну складність об'єкта прогнозування. Різні змістовні методи мають свої характерні особливості, це обумовлено специфікою об'єктів і задач, на які вони спрямовані. Важливо, що в сучасній прогностиці дуже часто змістовні методи застосовуються у комплексі з формалізованими методами. Це позитивна тенденція, яка дає можливість дослідити об'єкт прогнозування з різних боків, а це в свою чергу підвищує якість прогнозу.

Розглядається вплив інформаційних технологій на інтуїтивні методи прогнозування. При цьому зазначається, що інформатизація інтуїтивних методів якісно підвищує комунікативну складову процесу прогнозування, яка є основою даних методів. Таке підвищення позитивно впливає на якість отриманих прогнозів, позаяк дозволяє збільшувати кількісно вчених, які приймали участь у розробці прогнозу та зменшити час обробки результатів їх праці.

У підрозділі 2.3. – *«Прогнозування соціокультурних систем формалізованими методами: досягнення та проблеми»* – розглядаються формалізовані методи крізь призму їх прагматичної значимості.

Формалізовані методи застосовуються в тому випадку, коли у прогнозіста є достатня кількість даних, що заслуговують на довіру, стосовно об'єкта прогнозування.

Формалізовані методи діляться на методи прогнозування інформації, системно-структурні методи й моделі, асоціативні методи, методи випереджальної інформації й математичні методи й моделі.

Застосування інформаційних технологій для даної групи методів обумовило появу як нових методів прогнозування (метод нейромереж, метод генетичних алгоритмів і т.д.), так і підвищило якість вже існуючих шляхом збільшення кількості обробки прогнозних даних та значного зменшення часу при їх обчисленні.

Робиться висновок, що в сучасному динамічному світі використання якогось одного методу зустрічається вкрай рідко (не зважаючи, інтуїтивний цей метод або формалізований). Нормою є комплексне використання інтуїтивних і формалізованих методів прогнозування. Ця тенденція дозволяє досліджувати об'єкт прогнозування з різних сторін, що приводить до підвищення якості прогнозу.

У підрозділі 2.4. – «Праксеологічні відмінності між інтуїтивними і формалізованими підходами до прогнозування на прикладі творчості письменників-фантастів і вчених-футурологів» – здійснюється порівняння прогнозів письменників-фантастів (Жюль Верна, А. Беляєва, Г. Уэлса, А. Кларка) і професійних вчених-футурологів (Дж. Мартіно, Б. Хогвуда, Л. Ганна). У зв'язку з цим робляться наступні висновки: у футурологів адекватнішими є поточні, короткострокові й частково середньострокові прогнози. Водночас у письменників-фантастів адекватнішими є довгострокові й наддовгострокові прогнози. На футурологів-вчених істотно впливають три фактори: психологічний, соціальний й гносеологічний. Перспективним бачиться використання матеріалів творів письменників-фантастів (або якихось інших проявів інтуїтивного передбачення) у прогностичній науці. Наприклад, пошук і відбір у фантастичній літературі ідей, які можуть здійснитися у майбутньому в Україні з великою долею імовірності та впровадження або запобігання їм, в залежності від впливу на суспільство. Перефразовуючи це можна доповняють критерію інноваційності. Під інновацією розуміється соціокультурна модель об'єктивізації «нового», яка має потенціал для зміни соціуму на індивідуальному й надіндивідуальному рівнях. Саме такі ідеї із творів фантастів і пропонується вносити в можливий «Банк Фантастичних Ідей».

У третьому розділі – «Прогнозування соціальних процесів як праксеологічна проблема» – досліджуються питання взаємозв'язку прогнозування й соціального розвитку.

У підрозділі 3.1. – «Антиципація і сутність соціального проектування» – зазначається, що онтологічною сутністю соціального проектування є антиципація. Антиципація являє собою складний феномен, що є одночасно характеристикою суспільної й індивідуальної свідомості, прагматичною установкою, компонентом наукового пізнання, засобом ідентифікації й самоідентифікації, компенсаторним фактором, інструментом забезпечення безпеки, етичним дискурсом, умовою раціоналізації буття соціуму. Основною рисою феномена антиципації є його темпоральна стійкість і цивілізаційна універсальність, емансипованість від конкретики місця й часу. У роботі під антиципацією мається на увазі очікуваний образ майбутнього.

Образ майбутнього синтезує раціональні й інтуїтивні елементи в передбаченні й прогнозуванні, а також інтегрує культурно-історичні й особисті проекти суб'єкта на соціально-філософському рівні. В основі образу майбутнього лежить принцип взаємозв'язку реального й ідеального, який визначає співвідношення інтуїтивного й раціонального залежно від мети футурологічного проекту. Основою образу майбутнього є ідеал майбутнього як можливого буття.

Антиципаційні образи майбутнього повинні бути покладені в основу соціокультурних проектів в Україні. Саме в цьому випадку, прогнозування буде засобом соціокультурних перетворень в українському суспільстві. Співвідношення раціонального й позараціонального у формуванні образів майбутнього є одним з основних питань при такому розумінні соціального проектування. При дослідженні цього питання використовується поняття неklasичної раціональності.

Робляться висновки, що «закрита» раціональність в інтерпретації В. Швирьова ефективна при плануванні, а також короткостроковому й, дещо, середньостроковому прогнозуванні. Однак її онтологічної сутності явно не вистачає для соціального проектування, тому що конструктивний потенціал «закритої» раціональності є недостатнім для такого роду діяльності.

Згідно з підходом «відкритої» раціональності позараціональний фактор у футурологічних дослідженнях сприяє виявленню нових шляхів рефлексії явищ і процесів сучасності. Це проявляється в представлених у футурологічних проектах неklasичних багатомірних моделей реальності, елементів імовірнісної картини світу.

У підрозділі 3.2. – «Соціальне проектування як форма прогнозування: рефлексія над методологічними принципами» – зазначається, що використання основних методологічних принципів соціального проектування має враховувати можливість «шумів» – побічних чинників, які виникають при здійсненні проекту. Шумами можуть виступати інші проекти, які діють у цей час і в даному місці відносно вихідного проекту. Розглядаються конкуруючі проекти. Наголошується, що конкуруючими проектами можуть бути як проекти, які переслідують одну мету (але різними засобами), так і такі, що

переслідують протилежні цілі. Вони мають як позитивний, так і негативний вплив на соціум. Позитивний вплив проявляється у тому випадку, коли в наслідок конкуренції проекти вдосконалюються, а негативний вплив – якщо більш адекватний проект не витримує конкуренції з менш адекватним за рахунок маніпуляції масовою свідомістю.

Основні принципи соціального проектування обумовлюються взаємодією соціуму, проекту та побіжних чинників. Останні можуть виступати «шумами» реалізації проекту, або сприятимуть ефективнішій реалізації проекту.

Існують зовнішні, внутрішні й однопорядкові параметри, при яких проект буде впливати на теперішній стан соціуму.

Внутрішні параметри – це параметри, якими повинен характеризуватися проект, щоб його вплив на соціум був максимальним. До внутрішніх параметрів відносяться правдоподібність, науковість, обмеженість у часі й просторі, виконуваність, динамічність.

Зовнішні параметри – це параметри, якими повинен володіти соціум, щоб вплив проекту на сьогоднішній день був максимальним. Треба зазначити, що соціум буде зовнішнім середовищем для проекту. До зовнішніх параметрів відносяться очікуваність, бажаність, нестабільність.

Однородні параметри – це параметри, якими повинен володіти проект, або кілька проектів, відмінних від даного, для того, щоб вплив даного проекту на соціум був максимальним. Однопорядкові параметри – лояльність, резонансність.

Робиться висновок, що при побудові різноманітних проектів майбутнього українського суспільства, необхідно враховувати дані зазначених трьох форм параметрів.

У підрозділі 3.3. – *«Конструктивістська парадигма у прогнозуванні соціальних процесів і соціокультурні перетворення»* – показується, що «установка» в управлінні суспільством полягає в тому, щоб не просто передбачати майбутнє, але й створювати бажане майбутнє, конструювати майбутнє, спрямовувати розвиток соціальних систем і організацій.

Точка антиципація людини у подальшому точка антиципації – це внутрішнє очікування майбутньої події. Зрозуміло що в кожній людині таких точок буде нескінченна множина, і вони будуть складати антиципований континуум людини. Семіотична топологія майбутнього – це безперервна знаковість форм, уже наявних у намірах людини, але ще не проявлених у бутті. По суті своєрідний масив упредметнених внутрішніх очікувань майбутнього. Антиципований континуум людини можна розглядати як вірус стосовно прогнозованої реальності. Будучи уявною величиною, антиципований континуум людини, вбудовується в загальну структуру реальності, тим самим конструюючи свою власну топологію майбутніх подій.

З погляду філософії синергетики конструктивістська, творча діяльність людини має природні обмеження у вигляді власних шляхів еволюції складних

систем, спектрів їх структур-атракторів, які визначаються внутрішніми властивостями складних систем та навколишнього світу. Не все, що завгодно, можна здійснити, сконструювати, побудувати, спроектувати, а тільки те, що погоджене із внутрішніми тенденціями.

Синергетичне бачення зв'язку суб'єкт – об'єкт таке, що суб'єкт пізнання з певними установками й конструктами свідомості конструює навколишній природний і соціальний світ аж ніяк не навмання, а виходячи з можливих варіантів. Тому Г. Хакен називає світоглядну позицію синергетики «базованим на реальності конструктивізмом» або «конструктивістським реалізмом». Конструювання природної й соціальної дійсності породжує когерентний, взаємоузгоджений світ. Людина, яка конструює, і світ, який конструюється, становлять єдність. Конструювання означає, що людина, як суб'єкт пізнання й діяльності, бере на себе весь тягар відповідальності за одержуваний результат. Людина здатна скорочувати тривалий і складний шлях еволюції засобом резонансного збудження бажаних складних структур.

Саме з цих теоретико-методологічних позицій доцільно виходити при конструюванні та проектуванні майбутнього.

ВИСНОВКИ

Існує шість основних підходів до прогнозування: міфологічний, релігійний, утопічний, метафізичний, футурологічний, науковий. В рамках кожного підходу сформувалася своя система специфічних уявлень про прийдешні перспективи людства, а також склалася власна методологія пізнання та тлумачення майбутнього, яка актуальна і на сьогоднішній день.

Сучасна наука про майбутнє має явно виражену праксеологічну спрямованість. Цьому сприяє використання комп'ютерних технологій та Інтернету у різноманітних методах прогнозування, які стають незід'ємною частиною оптимізації процесу. На рівні довгострокового прогнозування переважають інтуїтивні методи, а на рівні короткострокового прогнозування – формалізовані методи. В усіх випадках на суб'єктів прогнозування істотно впливають психологічні, соціальні та гносеологічні чинники.

Основні методологічні принципи соціального проектування ґрунтуються на взаємвпливі соціуму, проекту та побіжних чинників. Останні можуть виступати безпосередньо чи опосередковано «шумами» реалізації проекту. Існують зовнішні, внутрішні й однопорядкові параметри проектування. Зовнішні параметри – очікуваність, бажаність, нестабільність. Внутрішні параметри проекту – правдоподібність, науковість, обмеженість у часі й просторі, виконуваність, динамічність. Однопорядкові параметри – лояльність, резонансність. Ці параметри істотно впливають на майбутній стан прогнозованого соціуму. В усіх випадках необхідно враховувати можливість «шумів» – побічних чинників, які виникають при здійсненні проекту, бо вони

можуть вносити важливі зміни в достовірність результатів прогнозування. Безумовно необхідно враховувати наслідки конкуренції проєктів, боротьбу за престижність того чи іншого проєкту, навіть особисту вигідність реалізації того чи іншого проєкту.

Зазначається, що антиципація є онтологічною сутністю соціального проєктування. Під антиципацією ми розуміємо очікуваний образ майбутнього. В основі образу майбутнього покладено взаємозв'язок реального й ідеального, який визначає співвідношення інтуїтивного й раціонального залежно від мети футурологічного проєкту. Онтологічною сутністю образу майбутнього є ідеал майбутнього як можливого буття.

«Закрита» раціональність в інтерпретації В. Швирьова ефективна при плануванні, а також короткостроковому й, децю, середньостроковому прогнозуванні. Однак її онтологічної сутності явно не вистачає для соціального проєктування, тому що конструктивний потенціал «закритої» раціональності є недостатнім для такого роду діяльності.

Згідно з підходом «відкритої» раціональності позараціональний фактор у футурологічних дослідженнях сприяє виявленню нових шляхів рефлексії явищ і процесів сучасності. Це проявляється в представлених у футурологічних проєктах неklasичних багатомірних моделей реальності, елементів імовірнісної картини світу.

У сучасних надто мобільних соціальних процесах потреба в прогнозуванні стає все загальнішою. В Україні для успішного прогресивного розвитку, перетворення, модернізації суспільства, держави, економіки, науки, освіти, усієї гуманітарної сфери доцільно створити державну незалежну систему стратегічного прогнозування та планування.

Основні положення дисертаційного дослідження, викладені у таких публікаціях автора:

1. Галушко О.С. Відмінності в прогнозуванні між науковцями-футурологами та письменниками-фантастами / О.С. Галушко // Політологічний вісник: Зб. наук. праць. – 2007. – № 26. – С. 221-229.
2. Галушко О.С. Соціальне проєктування: рефлексії над методологічними принципами / О.С. Галушко // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. – 2007. – № 17/18. – С. 516-527.
3. Галушко О.С. Змістовні методи прогнозування. / О.С. Галушко // Мультиверсум. – 2008. – № 56. – С. 121-134.
4. Галушко О.С. Активізація етнічних тенденцій в культурі, як реакція на глобальну уніфікацію стандартів життя суспільства / В.Є. Абизов, С.М. Швидкий, О.С. Галушко // Проблемы управления многоэтничными сообществами в условиях глобализационных и цивилизационных вызовов:

Материали IV міжнародного семінара (4-6 мая 2005 г., г. Алушта). – Симфірополь: Таврія, 2006. – С. 7-9

5. Галушко О.С. Прогнозування розвитку основних тенденцій при інтеграції освіти і науки / О.С. Галушко // Інтеграція науки і образования – ключевой фактор построения общества, основанного на знаниях: Материали міжнародного симпозиума, (25-27 октября 2007 г., г. Киев). – Киев, 2007. – С. 430-431.

6. Галушко О.С. Часова компонента у прогнозуванні соціальних систем / О.С. Галушко // Наукова конференція молодих вчених, аспірантів і студентів КНУБА: Тези доповідей (6-9 листопада 2007 р., м. Київ). – К.: КНУБА, 2007. – С. 15.

7. Галушко О.С. Найбільш визначні методи прогнозування в західній прогностиці / О.С. Галушко // Наукова конференція молодих вчених, аспірантів і студентів КНУБА: Тези доповідей (4-6 листопада 2008 р., м. Київ). – К.: КНУБА, 2008. – С. 20-21.

АНОТАЦІЇ

Галушко А.С. Прогнозування як засіб соціокультурних перетворень в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертація присвячена розробці концепції праксеологічного й соціокультурного аспектів прогнозування. Доводиться, що теоретико-методологічні підходи до прогнозування не є усталеними, вони еволюціонують під впливом соціокультурних і праксеологічних чинників. Доводиться, що основні поняття футурології мають спільну онтологію, гносеологічні і феноменологічні принципи. Сучасна наука про майбутнє є праксеологічно спрямованою. Встановлено, що між інтуїтивним і формалізованим підходами до прогнозування існує відмінність на рівні довгострокового прогнозування, а на короткостроковому прогнозуванні вони взаємодоповнюють один одного. Розкриваються основні методологічні принципи соціального проектування, які обумовлюються взаємодією соціуму, проекту та побіжними чинниками. Останні можуть виступати «шумами» реалізації проекту, або сприятимуть ефективнішій реалізації проекту. Виноситься пропозиція щодо створення в Україні державної незалежної системи стратегічного прогнозування та планування.

Ключові слова: прогнозування, футурологія, прогностика, соціум, праксеологія, система, проект, соціокультурні перетворення.

Галушко А.С. Прогнозирование как средство социокультурных преобразований в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 9.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена разработке концепции праксеологического и социокультурного аспектов прогнозирования.

В диссертации выделяются шесть основных теоретико-методологических подходов в прогнозировании: мифологический, религиозный, утопический, метафизический, литературно-научный, научный. Они эволюционируют под влиянием социокультурных и праксеологических факторов. Основные понятия футурологии, как теории будущего и прогнозирования, имеют общую онтологию, гносеологические и феноменологические принципы.

Уточняется современная классификация методов прогнозирования на основе признака «степень формализации».

Современные методы прогнозирования делятся на интуитивные и формализованные. Всесторонне рассматриваются интуитивные и формализованные методы сквозь призму их праксеологической значимости. Особое внимание уделяется использованию компьютерных технологий в различных методах прогнозирования, они позволяют значительно ускорить и оптимизировать обработку прогнозной информации.

Делаются выводы, что в современном динамическом мире, использования какого-то одного метода, встречается крайне редко (в не зависимости интуитивный этот метод или формализованный). Нормой является комплексное использование методов прогнозирования, что позволяет исследовать объект прогнозирования с разных сторон и выступает залогом повышения качества прогноза

Выявляются основные отличия между интуитивным и формализованным подходами к прогнозированию на примере творчества писателей-фантастов и ученых-футурологов. Показано, что между интуитивными и формализованными подходами к прогнозированию существует отличие на уровне долгосрочного прогнозирования, а при краткосрочном прогнозировании они взаимодополняют друг друга. Доказывается, что отличия между интуитивными и формализованными подходами являются следствием влияния на прогнозистов психологического, гносеологического, социального факторов.

Доказывается, что онтологической сущностью социального проектирования является антиципация

В диссертации под антиципацией имеется в виду ожидаемый образ будущего.

Образ будущего синтезирует рациональные и интуитивные элементы в предвидении и прогнозировании, а также интегрирует культурно-исторические и личные проекты субъекта на социально-философском уровне. В основе образа будущего лежит принцип взаимосвязи реального и идеального, который определяет соотношение интуитивного и рационального в зависимости от цели футурологического проекта. Основой образа будущего является идеал будущего как возможного существования. При исследовании образов будущего используется понятие неклассической рациональности. Делаются выводы, что «закрытая» рациональность в интерпретации В. Швирёва эффективна при планировании, а также краткосрочном и, немного, среднесрочном прогнозировании. Однако ее онтологической сущности явно не хватает для социального проектирования, потому что конструктивный потенциал «закрытой» рациональности является недостаточным для такого рода деятельности.

Согласно подходу «открытой» рациональности, внерациональный фактор в футурологических исследованиях способствует выявлению новых путей рефлексии явлений и процессов современности.

Раскрываются особенности социального проектирования, которые определяются взаимовлиянием социума, проекта, а также сопутствующих факторов, которые могут выступать «шумами» реализации проекта, и благоприятствовать ему или исказить его. Выносятся предложение по созданию в Украине государственной независимой системы стратегического прогнозирования и планирования.

Ключевые слова: прогнозирование, футурология, прогностика, социум, праксиология, система, проект, социокультурные преобразования.

Galushko A.S. Forecasting as a means of sociocultural transformations in Ukraine. – Manuscript.

The dissertation on reception of scientific candidate's degree of philosophical sciences by speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – National Pedagogical Dragomancv University. – Kyiv, 2011.

The dissertation is devoted to development of the concept of praxeological and sociocultural aspects of forecasting. It is proved, that methodology-theoretical approaches to forecasting are not settled, they evolve under influence of sociocultural and praxeological factors. It is proved, that the basic concepts of futurology have mutual ontology, gnoseological and phenomenological principles. The modern science about the future is praxeologically directed. It is established, that between the intuitive and formalized approaches to forecasting there is a difference at a level of long-term forecasting, and on short-term forecasting they mutually supplement each other. The basic methodological principles of social projecting are revealed, which are determined by reciprocal action of society, the project and attendant factors. The

last can act as “noise” of realization of the project or will facilitate more effective realization of the project. It is submitted the proposal to make the state independent system of the strategic forecasting and planning in Ukraine.

Keywords: forecasting, futurology, prognostics, society, praxeology, system, project, sociocultural transformations.

Підписано до друку 02.09.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 524
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

